

STUDIA
NEURO
NIE
TYPOWE

WARSZTATY
dla ASYSTENTÓW
STUDENTÓW
z ASD

// Każdy jest geniuszem.
Ale jeśli zaczniesz
oceniać rybę
pod względem jej zdolności
wspinania się na drzewa,
to przez całe życie
będzie myślała,
że jest głupia...

Albert Einstein *

- * Trudno dziś jednoznacznie rozstrzygnąć, czy zdanie to wypowiedział największy a SPICH... jego neuronietypowość też trudno dziś potwierdzić, niewątpliwie jego mózg posiadał specyficzny system operacyjny.

spis treści

Spektrum autyzmu	2
Wprowadzenie	6
Scenariusz warsztatów	7

Warsztaty powstały jako efekt innowacji społecznej Fundacji Aktywnych FURIA pt.: „TŁUMACZ/ADWOKAT SPOŁECZNY – ASYSTENT OSOBY z ASD”. Innowacja realizowana była w ramach projektu: „Przepis na wielkopolską innowację społeczną – usługi opiekuńcze dla osób zależnych”, którego celem było: wsparcie rozwoju innowacyjnych rozwiązań, które przyczynią się do skuteczniejszego i efektywniejszego rozwiązywania problemów społecznych związanych z zabezpieczeniem potrzeb osób zależnych. Projekt realizowany był na zlecenie Ministerstwa Rozwoju w ramach IV Osi Priorytetowej Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, Działanie 4.1 Innowacje społeczne i współfinansowany ze środków UE w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

Dziękujemy za zaangażowanie i wsparcie: pracownikom Biura ds. Studentów z Niepełnosprawnościami UAM w Poznaniu, zespołowi Fundacji FIONA, wykładowcom i pracownikom uczelni wyższych oraz wszystkim osobom w spektrum, które zechciały podzielić się swoimi doświadczeniami.

Oprawa graficzna: Spółdzielnia Socjalna FURIA

SPEKTRUM AUTYZMU

Napisanie słów kilku słów o spektrum autyzmu nie jest łatwe. Autor, który zamierza podjąć wyzwanie, opisuje bowiem rzeczywistość z własnej perspektywy, ukutej na bazie dotychczasowych doświadczeń, zdobytej wiedzy, przemyśleń. Im szersza perspektywa, tym szersze pole rozumienia i interpretowania spektrum, lecz jednocześnie trudniejsze zadanie w postaci sformułowania jednoznacznej opinii i przekazania jej czytelnikowi. Jako teoretyk (pracownik akademicki i badacz) oraz praktyk (terapeutka) mam możliwość oglądania spektrum autyzmu z wielu stron i pełnienia roli niejako tłumacza, który przybliży przedstawicielom różnych środowisk odmienne punkty widzenia. To ważne, bowiem spojrzenia te często są skrajnie różne, a brak akceptacji ich obopólnej wartości - pomimo różnic - wprowadza chaos i zamieszanie w rozumieniu osób ze spektrum i ich rodzin. Poniżej postaram się wyłuskać najważniejsze postulaty każdego z dwóch wiodących podejść oraz wskazać ich mocne i słabe strony.

Pierwsze podejście, które nazwać można "medycznym" jest związane przede wszystkim z obowiązującymi w psychologii klinicznej i psychiatrii klasyfikacjami diagnostycznymi chorób i zaburzeń - amerykańskiej DSM oraz europejskiej ICD. Obecnie obowiązującą wersją stosowanej również przez polskich specjalistów klasyfikacji DSM jest wersja piąta, która opublikowana została w 2013 roku. W najbliższym czasie pojawi się również nowa wersja klasyfikacji ICD - wersja jedenasta - która we fragmentach przekazana została już do wiadomości publicznej. W klasyfikacjach tych spektrum autyzmu definiowane jest jako "zaburzenie" - podobnie, jak wszystkie kategorie diagnostyczne w nich zawarte.

Klasyfikacje są przejawem jakościowego i dualistycznego myślenia w psychologii klinicznej, gdzie zakładamy, iż jako specjaliści jesteśmy w stanie określić jasno czym jest "norma", a czym "patologia" oraz jakie są warunki ich rozpoznawania. Specjalista w podejściu tym ma "moc" wskazywania jakościowo odmiennych stanów, czyli zaburzeń - zakłóceń w "normalnym", przeciętnym, zdrowym funkcjonowaniu. Zdrowie jest określone przez jasno zdefiniowane kryteria, a wszystko to, co kryteriów nie spełnia, określane jest jako "choroba", czy "zaburzenie".

Zgodnie z tą perspektywą istnieje pewien zakres oczekiwanych, optymalnych reakcji i zachowań, a wszyscy ci, którzy mieszczą się w tym zakresie uznawani są za ludzi "zdrowych". W klasyfikacjach tych autyzm wskazywany jest poprzez zdefiniowanie odchyleń od "normy" i to w trzech istotnych zakresach: komunikacji, relacji społecznych oraz zachowań, czy zabawy - jeśli myślimy o dzieciach małych. Osoba z zaburzeniem ze spektrum autyzmu jest jednostką, która doświadcza trudności w zakresie porozumiewania się z innymi (werbalnego lub niewerbalnego, w zależności od tego, czy jest osobą mówiącą, czy też nie), nawiązywania i rozwijania relacji społecznych, a także podejmowania standardowych zróżnicowanych zachowań (jej zachowania są sztywne, rutynowe, powtarzalne). Opis ten jest charakterystyką sporządzoną na podstawie badań wielu jednostek - uogólnieniem, które pozwala wskazywać cechy wspólne większości osób ze spektrum. Jest opisem statystycznym, określającym "przeciętną" jednostkę z zaburzeniem ze spektrum autyzmu, lecz zupełnie nie odnoszącą się do indywidualnych cech i funkcjonowania osoby.

Zgodnie z podejściem medycznym, spektrum autyzmu jest stanem niepożądanym, takim, które należy leczyć i które należy eliminować - dla dobra osoby i jej otoczenia. Wszak nikt nie chce być chory, czy też zaburzony, gdyż utrudnia to codzienne funkcjonowanie i przynosi cierpienie. W podejściu tym zaburzenia ze spektrum autyzmu są "wrogiem", z którym z całych sił staramy się my, jako specjaliści, ale i rodzice, rodzina oraz same osoby - walczyć. Koncentrujemy się na efektywnych, niekiedy efektywnych metodach leczenia, studiujemy sposoby pracy z osobami z zaburzeniem, wchodzimy w rolę pomocników - ratowników, którzy wspierać mają osoby zaburzone, potrzebujące pomocy. W skrajnym myśleniu tego typu stajemy się specjalistami autorytetami, którzy swoją wiedzą i umiejętnościami dają nadzieję innym na pozbycie się nieproszonego gościa w postaci zaburzenia ze spektrum autyzmu.

Podejście drugie, które nazwać można "indywidualistycznym", gdyż prezentowane jest przede wszystkim przez same osoby ze spektrum autyzmu, jest również związane z dostrzeganiem pewnych odmienności w zakresie funkcjonowania osób ze spektrum i tak zwanych "typowych". W tym ujęciu spektrum autyzmu rozumiane jest jako odmienność neurologiczna, która skutkuje całkowicie różnym od przeciętnego sposobem rozumienia świata i w nim funkcjonowania.

Neuronietypowość nie jest jednoznacznie zdefiniowana, gdyż brakuje badań, które jasno określałyby, w jakim stopniu i w jakich obszarach osoba funkcjonuje inaczej. Istnieje jednak wiele doniesień, które udowadniają, iż zarówno rozwój neurologiczny struktur mózgowych, jak i ich późniejsze funkcjonowanie są inne w przypadku osób ze spektrum w porównaniu z osobami neurotypowymi.

Indywidualistyczne podejście promuje różnorodność. Podkreśla odmienność w zupełnie inny niż dotychczas sposób. Spektrum autyzmu nie jest bowiem rozumiane i postrzegane jako zaburzenie, a wyjątkowość – stan, który wiąże się z dużym potencjałem i zasobami innymi niż w przypadku osób nieautystycznych. Bazując na potencjałach, przedstawiciele podejścia podmiotowego starają się odkrywać silne strony osób ze spektrum, uświadamiać ich obecność samym zainteresowanym, jak i ich rodzinom, rozwijać je i poszukiwać obszarów, w których owe potencjały można wykorzystać - zarówno teraz, jak i w przyszłości.

Podmiotowa perspektywa jest szeroko dyskutowana i popularyzowana przez środowisko osób zdiagnozowanych i ich rodzin, którzy nie chcą być "leczeni", "poddawani terapii", traktowani jak chorzy i wymagający pomocy. W podejściu tym nie mówi się zatem o podejmowaniu oddziaływań pomocowych, lecz o zmienianiu środowiska na tyle, aby odpowiadało odmiennym potrzebom osób ze spektrum i w jak największym stopniu pozwalało im urzeczywistniać ich potencjały.

To nie osoby ze spektrum są, zgodnie z tym myśleniem, niedopasowane do otoczenia, lecz otoczenie do nich, co powoduje, iż nie są w stanie optymalnie w nim funkcjonować i tracą możliwość ujawnienia swych mocnych stron.

Trzecim podejściem jest podejście "humanistyczne", w którym odchodzi się od podziału "norma-patologia", "typowość-nietypowość", "spektrum-brak spektrum". Podejście humanistyczne zakłada, że wszyscy znajdujemy się na autystycznym kontinuum, jedynie nasilenie pewnych cech i w konsekwencji zachowań są u każdego odmienne. Spektrum tu jest rozumiane jako wrażliwość układu nerwowego – większa niż typowo kruchość, sensorywność i reaktywność w porównaniu z tym, co obserwujemy przeciętnie. W związku z dużą wrażliwością, świat przez autystę odbierany jest bardziej, mocniej, intensywniej, co często powodować może przeciążenie i załamanie. Ponieważ kryzysów w funkcjonowaniu może być dużo, w podejściu tym uznawać będziemy wartość i zasadność oddziaływań terapeutycznych, pomocowych - jednak nie tylko w odniesieniu do osób z diagnozą spektrum, a wszyst-

kich ludzi. Wniosek ten będzie uzasadniony przekonaniem, że każdy z nas mierzy się z jakimiś trudnościami - jeśli nie znajduje się na biegunie większej wrażliwości układu nerwowego, to z innymi swoimi wyzwaniem - i w związku z tym skorzystać może ze specjalistycznego wsparcia terapeutycznego.

Terapia w tym rozumieniu związana będzie nie tyle z leczeniem, co z poznawaniem siebie - swych mocnych stron oraz swych ograniczeń - i wykorzystywaniem tej wiedzy do sporządzania i realizowania optymalnego planu życia (związanego z poczuciem spełnienia i satysfakcji).

Humanistyczne podejście jest promowane przez wielu specjalistów - w szczególności terapeutów, których priorytetem w pracy jest wspieranie innych w bogatym rozwoju. W podejściu tym odchodzi się od sztywno nadawanych osobom etykiet diagnostycznych. Podejście humanistyczne nie uznaje generalizacji, a stara się traktować każdego człowieka jako niepowtarzalne indywiduum z jego indywidualnymi cechami, preferencjami, historią i przyszłością. Humanisci każdą osobę chcą poznać "na nowo", bez zakładania czegokolwiek, bez nastawień i bez oczekiwań. Pragną wspierać osobę na tyle, aby rozwijała się ona najszerzej, jak to tylko możliwe - znając siebie i akceptując w pełni.

Trzy wyżej wymienione ujęcia nie stanowią wszystkich możliwych perspektyw patrzenia na spektrum autyzmu. Z pewnością istnieje ich więcej i nie są tak wyraźne. Niemniej, powyższy opis stanowi próbę uporządkowania wiedzy o autyzmie i podkreślenia równej wagi każdego z tych podejść do tego zagadnienia. Wszystkie trzy perspektywy posiadają swoje silne strony: podejście medyczne jest uważane za bardzo "twarde", "naukowe", obecne w świecie akademickim. Umożliwia szybką i jednoznaczną diagnozę, podjęcie działań interwencyjnych, zachowanie postawy "zdystansowanego i obiektywnego profesjonalizmu" badacza. Drugie podejście, indywidualistyczne, podkreśla niepowtarzalność osób ze spektrum. Oddaje im głos, pokazuje, jak krzywdząca może być przesadna profesjonalność i zewnętrzna pozycja obserwatora. Podejście indywidualistyczne pozwala nam wejść w świat osób ze spektrum, poznać ich przeżycia, zrozumieć odmienność. Trzecie podejście zaś, humanistyczne, łamie podziały i pokazuje podobieństwa. Daje poczucie wspólnoty i działania razem na rzecz lepszego, pełniejszego rozwoju. Podkreśla, iż każdy z nas mierzy się z ograniczeniami, a jednocześnie posiada mnóstwo zasobów, z których może korzystać.

Wybór własnej perspektywy jest decyzją osobistą, wynikiem pracy intelektualnej i sformułowania niezależnej opinii. Każde z tych podejść pomaga odnaleźć się w określonych, odmiennych warunkach - akademickich, klinicznych czy też środowisku samych osób ze spektrum i ich rodzin. Wydaje się, że znajomość tych podejść i umiejętność krytycznego na nie spojrzenia (dostrzegającego pozytywne i negatywne ich aspekty) jest ważną i cenną umiejętnością, bo ubogaca i poszerza horyzonty patrzącego. Żadna z tych perspektyw nie jest najlepsza czy najwłaściwsza.

Wybór nie oznacza postawienia siebie po którejkolwiek ze stron barykady, gdyż nie jest to walka, a wysiłek na rzecz najlepszego zrozumienia wyjątkowego zjawiska, jakim jest autyzm. Wszystkie te perspektywy są inną stroną tego samego medalu i tylko ich akceptacja pozwala zobaczyć złożony obraz całości.

dr Paulina Gołaska (Terapia relacyjna)

WPROWADZENIE

Osoby z zespołem Aspergera (ZA, Aspi) oraz wysoko funkcjonujące osoby z ASD (spektrum autyzmu), po mimo posiadanego często potencjału do kontynuowania edukacji na wyższych uczelniach – wypadają z systemu, z uwagi na brak odpowiedniego wsparcia.

W toku prac nad projektem „TŁUMACZ/ADWOKAT SPOŁECZNY – ASYSTENT OSOBY z ASD” przeprowadziliśmy liczne konsultacje – zarówno z samymi osobami w spektrum i ich najbliższymi, jaki i z pracownikami wyższych czelni z terenu naszego kraju (w tym pracownikami na codzień wspierającymi osoby z ASD oraz osoby z niepełnosprawnościami). Naszym celem było zbadanie potrzeb i określenie wyzwań, z jakimi będzie musiała się zmierzyć osoba chcąca skutecznie wspierać studenta z ASD w toku jego wyższej edukacji.

Zaproponowany scenariusz warsztatów należy traktować jako propozycję, ponieważ konieczne jest uwzględnianie specyficznych potrzeb osób szkolonych – ich stanu wiedzy i doświadczenia – oraz specyfiki konkretnej uczelni.

DZIAŁANIE 1:**POWITANIE / PRZEDSTAWIENIE / INTEGRACJA**Czas trwania: **30 minut**

Podział grupy: Grupa / forum;

Opis działania:

1. Przedstawienie prowadzących warsztat. (najlepiej dwóch prowadzących , jeśli to tylko możliwe, sugerujemy zaproszenie do prowadzenia osobę z ASD lub osobę posiadającą praktyczną wiedzę w pracy z osobami z ASD)
2. Autoprezentacja uczestników. (*Jak się nazywasz? Dlaczego znalazłeś/łaś się na tym szkoleniu? Powiedz nam coś o sobie...*)
  - a. Stworzenie ram szkolenia – kontrakt, parking...
    - KONTRAKT – ramy szkolenia,
    - PARKING – na tablicy zapisujemy to na co prowadzący odpowiedzą później, lub nie dotyczy bezpośrednio tematyki szkolenia.
  - b. Zaprezentowanie celu i przebiegu warsztatu.

Ćwiczenie – Imię i cecha charakteru – kłębek.

Każdy z uczestników wynajduje w sobie cechę charakteru zaczynającą się na literę swojego imienia, np. Karol – kulturalny, Szczepan – szybki. Kolejne osoby starają się zapamiętać imiona i przydomki poprzedników.

Opcja ćwiczenia: uczestnicy siedzą w kole, każdy po kolej powtarza imię i cechę charakteru osób, które są po jego prawej stronie a potem dodaje

swoje imię oraz cechę charakteru. Pierwsza osoba mówi tylko swoje imię i cechę, potem druga osoba powtarza cechę i imię pierwszej oraz podaje swoje. Potem trzecia osoba, podaje cechę i imię pierwszej i drugiej i dodaje swoje itd. Celem jest nie tylko integracja grupy, ale rozładowanie atmosfery oraz wdrożenie do aktywnego udziału.

DZIAŁANIE 2:

O SPEKTRUM AUTYZMU

Czas trwania: **60 minut**

Podział grupy: Grupa / forum;

Opis działania:

Zaprezentowanie podstawowej wiedzy na temat spektrum autyzmu z naciskiem na osoby wysokofunkcjonujące (wykład)

1. Czym jest spektrum autyzmu – załącznik „Spektrum autyzmu”
2. Różnice w funkcjonowaniu między osobami z autyzmem a zespołem Aspergera...
  - Autyzm - często występuje niepełnosprawność intelektualna
  - Zespół Aspergera - niepełnosprawność intelektualna nie występuje, osoby z ZA znajdują się w normie intelektualnej, a wręcz są często powyżej tej normy.
  - Autyzm – bardzo często występują problemy z mową lub jej brak
  - Zespół Aspergera – potrafi występować mutyzm wybiórczy, ale poza tym niezauważane są problemy z mową

- W zespole Aspergera stereotypie ruchowe często są w mniejszym natężeniu niż w przypadku autyzmu.
  - W przypadku obserwacji, osoby z Autyzmem łatwiej jest rozpoznać niż osoby z zespołem Aspergera, ponieważ osoby z ZA potrafią się świadome kamuflować, czego osoby z Autyzmem nie potrafią.
3. Autyzm - specyficzny system operacyjny – inaczej nie oznacza gorzej lub lepiej, ale inaczej... Dobrą wizualizacją jest porównanie komputerów MAC i PC. Mac jest systemem stworzonym dla profesjonalistów, ale nie dostosowanym na przykład do gania w gry, natomiast na PC z Windowsem możemy odpalić gry, jednak nie znajdziemy tam wielu aplikacji, dla profesjonalistów które znajdziemy na Mac'u. czy to oznacza, że któryś z tych systemów jest lepszy bądź gorszy?
4. Równo nie znaczy sprawiedliwie – każdemu na miarę jego potrzeb i możliwości... Dobrym porównaniem w tym przypadku jest, wyobrażenie sobie dwóch kotów, jednego zwykłego domowego i na przykład Lwa. Czy jeśli damy tym dwóm kotom tyle samo jedzenia to czy będzie dobrze? Czy może jeden z nich padnie z przejedzenia albo drugi z głodu?
5. Potencjał osób w spektrum – Dlaczego wysoko funkcjonujący student ze spektrum autyzmu może być dobrym studentem?
Studenci w spektrum mają problemy wynikające z zaburzenia, takie jak nie radzenie sobie w nowych sytuacjach czy też problemy w relacjach społecznych, ale jednak od strony uczenia się i posiadanej wiedzy nie odbiegają od innych, a nawet potrafią ich w tym przewyższać.
Co za tym idzie mogą stać się dobrymi specjalistami w tematach w zakresie

ich zainteresowań.

6. Problemy osób ze spektrum – omówienie przykładów osób ze spektrum na uczelniach wyższych. (można wykorzystać własne przykłady bądź skorzystać z historii opisanych w broszurze projektu „przewodnik dla pracowników uczelni wyższych” strona 11)

PRZERWA KAWOWA: 15 minut

DZIAŁANIE 3:

KALAMBURY

Czas trwania: **20 minut**

Podział grupy: Grupa / forum;

Opis działania:

Celem działania jest pokazanie, że przerośnię, które dla nas są czytelne, dla osoby w spektrum takimi nie są – osoby te czytają przerośnię dosłownie, czyli tak jak je trzeba pokazad za pośrednictwem ruchów i gestów.

Ćwiczenie: Kalambury z przerośniami – pokaż dosłownie przerośnię – np.:

- rzucić okiem,
- zabić wzrokiem,
- stanąć okoniem,
- dać z siebie wszystko,

Przykładowy kalambur: Stanąć okoniem

Intuicyjna podpowiedź – postawić się.

Właściwa podpowiedź – to czytelne zobrazowanie hasła „stanać okoniem”, tak jak ono brzmi, a nie co ono znaczy. Takie przeprowadzenie ćwiczenia jest bardzo ważne, dla uzmysłowienia grupie jak wielkim wyzwaniem są dla osób z ASD skrót myślowy.

Następnie należało by omówić, dlaczego nie należy wykorzystywać przenośni i skrótów myślowych w komunikacji z osobami w spektrum. Komunikat powinien być jak najbardziej czytelny i prosty. Każda przenośnia, skrót myślowy itp., dla osoby w spektrum jest tylko niepotrzebnym „szumem informacyjnym”, który zaburza komunikację.

DZIAŁANIE 4:**KOMUNIKACJA NEURONIETYPOWA**

Czas trwania: **45 minut**

Podział grupy: Forum;

Opis działania:

W tym działaniu, przekazywana jest teoria na temat komunikacji osób z ASD (jeżeli jest taka możliwość, powinna być poparta przykładami z życia dla lepszego efektu i zrozumienia.)

1. **Błędy** w komunikacji z osobą z ASD, czyli czego nie robić np.:
  - Nadużywanie przenośni czy też potocznych wyrażen,
  - Nieupełnienie się obie strony mają to samo na myśli i tak samo rozumieją

komunikat,

- Naśmiewanie się z chodu czy sposobu mówienia,
- W przypadku złych zachowań u osoby w spektrum, podchodzenie do tematu z negatywnymi emocjami (krzyk, agresja itp.)
- Generalizowanie, traktowanie osoby w spektrum jak niepełnosprawnego

2. **Bariery** w kontakcie z osobą z ASD (występujące u osób w spektrum)

- brak kontaktu wzrokowego,
- autoagresja,
- problemy sensoryczne,
- preferowanie szczególnych sposobów komunikacji,
- nadmierna dosłowność,
- brak umiejętności odczytania intencji,
- skłonność do izolacji i wycofania,
- braki w umiejętnościach komunikacyjnych np. brak aktywnego słuchania,
- przerywanie innym w poł zdania, zbaczanie z tematu, monolog,
- niska odporność na stres,
- mutyzm wybiórczy,
- schematyczność myślenia

DZIAŁANIE 5:**UWIĘZIĆ EMOCJĘ**

Czas trwania: **15 minut**

Podział grupy: Forum;

Opis działania:

Ćwiczenie: „Zatrzymaj / uwolnij emocję” – Grupa ustawia się w kółko.

Jeden z uczestników wchodzi do środka – jego zadaniem jest wydostanie się z koła. Zadaniem grupy jest zatrzymanie osoby bez przerwania kręgu. W trakcie „zmagania” prowadzący przestawiają przedmioty wokół koła. Kiedy osoba z koła ucieknie, omawiamy co się stało. Celem ćwiczenia jest pokazanie, że osoba zmagająca się z silnymi emocjami, które w sobie trzyma, często nie zauważa realiów wokół niej.

DZIAŁANIE 6:

EMOCJE W SPEKTRUM

Czas trwania: **30 minut**

Podział grupy: Forum;

Opis działania:

Jakie problemy ma osoba ze spektrum autyzmu. Dlaczego nie potrafi sobie poradzić z emocjami bez wsparcia z zewnątrz?

1. Co „rozprasza” Aspiego?

- Nadwrażliwości – u osób w spektrum częstym problemem są nadwrażliwości lub niedowrażliwości. Mogą być one związane z różnymi zmysłami. Dla jednych problemem będzie zbyt duża ilość dźwięku w otoczeniu, których nie będą potrafili filtrować. Dla innych dotyk jest czymś czego nie potrafią znieść, lub w drugą stronę, mają tak silną niedowrażliwość że ciągle muszą coś dotykać. Jeszcze innym będzie przeszkadzać za dużo bodźców wizualnych (ostre światło, dużo kolorów, pulsacja światłem itp.). Problem polega na tym, że każdy Aspie ma inne nadwrażliwości i niedowrażliwości, a co za tym idzie, nie da się stworzyć uniwersalnego ich zestawu dla każdej osoby w spektrum.
- Lęk - w przypadku nowych, nieznanymi sytuacji, u osób w spektrum bardzo często występują lęki, które mogą doprowadzić, nawet do tego, że Aspie nawet nie spróbuje się zmierzyć z nową sytuacją. Ważnym jest, aby w takich sytuacjach wspierać Aspiego i próbować, nawet powoli,

„oswajać” takie sytuacje.

- Zagubienie – komunikacyjne i społeczne (labirynty niedopowiedzeń) – dla Aspiego świat osób neurotypowych jest tym czym dla sapera jest pole minowe, tylko że Aspie często nie ma nawet narzędzi, aby to pole rozbroić. Dlatego aby Aspiemu pomóc, należy stosować komunikację czytelną, bez niedopowiedzeń czy przenośni, ale z drugiej strony, warto mu też tłumaczyć co owe przenośnie, niedopowiedzenia, skróty myślowe itp.. Mogą oznaczać.
2. Przeciążenia – meltdown – shutdown – u osób w spektrum z uwagi na przebodźcowania i lęki często dochodzi do przeciążeń. W środowisku osób z ASD powstały dwa terminy które najlepiej te przeciążenia opisują (choć pojęcia te nie występują jeszcze w naukowej literaturze, to z uwagi na ich popularność, w środowisku osób z ASD, i środowisku osób z nimi współpracujących, jesteśmy przekonani że na ich naukowe potwierdzenie nie będziemy długo czekać. Ponadto praktyczne zastosowanie wiedzy na ich temat trudno przecenić):
- **Meltdown** – (kryzys lub załamanie nerwowe) najczęściej wiąże się z niepołączonym silnym wybuchem emocji, czasami powiązanych z zachowaniami agresywnymi. Najgorsze dla osoby w spektrum jest to że, nie ma ona wpływu na ten wybuch, nie jest go w stanie wyhamować, a co za tym idzie, kiedy meltdown wygaśnie często dochodzi do poczucia wstydu i świadomości niezrozumienia społecznego, co dla Aspiego potrafi być traumatyczne.
  - **Shutdown** - Po prostu wyłączenie. Polega przeważnie na tym, że nagle Aspie masz dość całego świata. Zamyka się, nie chce wychodzić

z domu ani wykonywać różnych zadań i czynności. Jego chęci stają się ograniczone do kilku ulubionych aktywności (książki, gry komputerowe, itp.), przy całkowitym odcięciu się od powinności. Niestety bardzo często potrafi być to mylone z depresją, co często długofalowo dzięki leczeniu farmakologicznemu potrafi doprowadzić do tragicznych skutków.

3. Emocje – jak sobie poradzić „bez emocji” – w przypadku trudnych sytuacji trzeba starać się, aby rozmawiać z Aspiem „bez emocji”, krzyczenie na niego w przypadku, jeśli zrobił coś niestosownego bądź głupiego, na pewno nie pomoże, a wręcz może doprowadzić do meltdownu. Prawidłową postawą powinno być wyhamowanie własnych emocji, aby nie „podsycać” negatywnych emocji u Aspiego i staranie się podejść do problemu analitycznie i na chłodno, przy okazji tłumacząc osobie w spektrum co się stało, co można by poprawić/naprawić itp. Należy pamiętać że Aspie chce się uczyć takich form postępowania, które pozwolą mu się nie wyróżniać czy wręcz zakamufłować w środowisku neurotypowym.
4. Proste rozwiązania na „wielkie” problemy – Aspie są osobami myślącymi w sposób konkretny, jeżeli chcemy im pomóc i podpowiedzieć jakieś rozwiązanie, powinniśmy to zrobić z sposób czytelny, prosty i pozbawiony „ozdobników”. Ewentualnie pokazać Aspiemu że sytuacja która dla niego w emocjach jest nie do przeskoczenia, tak naprawdę może być banalnie prosta i prozaiczna, tylko że przez brak zrozumienia, zamieniła się w „wielki problem”

PRZERWA LUNCHOWA: 45 minut

DZIAŁANIE 7:**OSWAJANIE RZECZYWISTOŚCI**

Czas trwania: **45 minut**

Podział grupy: Praca w grupach;

Opis działania:

Ćwiczenie: „Dotrzeć do dziekanatu...”

Dzielimy grupę na mniejsze zespoły (trzy/czterooosobowe)

Zadanie: „Osoba z ASD z uwagi na swoje emocje nie jest w stanie wejść na teren uczelni. Jakie kroki byście podjęli, żeby takiej osobie pomóc? Jak metodą małych kroków, oswoić ten problem”\

Grupy dostają nie więcej niż **15 minut** na opracowanie własnej/własnych strategii.

15 – 30 minut na omówienie na forum pomysłów i stworzenie rozwiązania modelowego, które może zawierać:

- Zwiedzanie pustej uczelni...
- Zwiedzanie uczelni w trakcie normalnego funkcjonowania...
- Aspi w roli obserwatora towarzyszącego podczas załatwiania sprawy w dziekanacie...
- Aspi jako osoba współuczestnicząca podczas załatwiania sprawy w dziekanacie...
- Asystent jako obserwator podczas załatwiania sprawy w dziekanacie przez Aspiego...

DZIAŁANIE 8:**KOMUNIKACJA – JAK POGADAĆ, ŻEBY SIĘ DOGADAĆ**

Czas trwania: **30 minut**

Podział grupy: Forum;

Opis działania:

1. Asertywność – definicja i praktyka. Asertywność to pewien określony sposób zachowania się i postępowania; zdolność do szczerego i bezpretensjonalnego wyrażania swoich emocji, odczuć i stanowisk. Jest postawą, która wyklucza zachowania agresywne oraz lekceważenie praw i wolności własnych bądź innych ludzi. Wyraża się ona umiejętnością bezpośredniego przekazywania własnych opinii, przekonań, poglądów i potrzeb, a także łatwością swobodnego dzielenia się wiedzą o swoich priorytetach i wyznawanym systemie wartości. Asertywność wynikająca z poszanowania praw i wolności swoich jak i osoby w spektrum jest bardzo ważna, bo pozwala lepiej zbudować relację.
2. Granice – kto, kiedy i dlaczego je stawia. - Jeżeli pracujemy z osobą w spektrum, ważnym jest, aby odpowiednio budować granicę. Wynika to między innymi z tego, że osoba w spektrum, świadomie lub nieświadomie, podobnie jak małe dziecko testuje granice, żeby wiedzieć, dokąd może sobie pozwolić, a kiedy już nie wolno czegoś robić. Nie chodzi jednak o to by „grubą kreską” oddzielić się od osoby z ASD, a raczej, żeby

jasno ustalić co wolno a czego nie. Granice powinny być elastyczne, ponieważ zbyt sztywne granice potrafią zniechęcić/ odrzucić lub zaburzyć prawidłową komunikację.

3. Czytelna / uczciwa / efektywna komunikacja. – jak w poprzednich działaniach było opisane, w komunikacji z osobą w spektrum, komunikacja powinna być czytelna, bez fałszu, niedomówień, skrótów myślowych przerośni itp.

DZIAŁANIE 9:

TEORIA KONFLIKTU

Czas trwania: **15 minut**

Podział grupy: Indywidualnie / forum;

Opis działania:

1. Poproszenie grupy o rozwiązanie testu „Twój styl rozwiązywania konfliktów według Thomasa Kilmana”, którego celem jest wyłonienie dominującego stylu rozwiązywania konfliktów.
2. Zaprezentowanie uczestnikom 5 głównych sposobów rozwiązywania konfliktów (opisy w załączniku na końcu scenariusza):
  - Rywalizacja (narzucanie)
  - Współpraca (rozwiązanie sporu)

- Kompromis (dzielenie się)
- Unikanie (wycofanie się)
- Dostosowywanie się (zaspokajanie potrzeb innych)

Ważnym jest zaznaczenie, że żaden z następujących stylów nie jest z założenia dobry czy zły, jednak niektóre z nich przynoszą lepsze efekty od drugih.

PRZERWA KAWOWA: 15 minut

DZIAŁANIE 10:**ASYSTENT – TŁUMACZ / ADWOKAT SPOŁECZNY**

Czas trwania: **30 minut**

Podział grupy: Forum;

Opis działania:

Zaprezentowanie następujących punktów, na podstawie broszury projektu (model funkcji asystenta studenta z ASD) materiał merytoryczny powinien zostać wykorzystany z uwzględnieniem indywidualnych potrzeb grupy.

- ASYSTENT – TŁUMACZ / ADWOKAT – analogicznie do asystenta / tłumacza osoby niesłyszącej.
- Zakres zadań tłumacza asystenta osoby ze spektrum autyzmu,
- Czego asystent nie powinien robić.
- Potrzebne kompetencje i predyspozycje.
- Przeciwwskazania

DZIAŁANIE 11:**INSTRUKCJA OBSŁUGI UCZELNI WYŻSZEJ**

Czas trwania: **30 minut**

Podział grupy: Forum;

Opis działania:

Zaprezentowanie następujących punktów, na podstawie struktury danej uczelni wyższej oraz informacji zawartych w broszurach projektu (przewodnik dla pracowników uczelni wyższych, przewodnik dla studentów w spektrum (ASD)) materiał merytoryczny powinien zostać wykorzystany z uwzględnieniem indywidualnych potrzeb grupy.

- Podstawowe elementy funkcjonowania uczelni ...
- Podstawowa struktura uczelni, system dydaktyczny i administracyjny...
- Funkcja starosty roku i opiekuna roku
- Funkcja prodziekana ds. studenckich lub równoważna
- Funkcja biura ds. studentów z niepełnosprawnościami
- Sposoby komunikacji z wykładowcami: dyżur, e-mail, telefon...
- Potencjalne trudności / bariery / formalności (np.. konieczność posiadania pełnomocnictwa do reprezentowania studenta, niechęć wykładowców do rozmowy z pośrednikiem o osobie trzeciej – argument o dorosłości i odpowiadaniu za siebie, możliwość zasłonięcia się RODO, czyli nowym, restrykcyjnym rozporządzeniem UE o ochronie danych osobowych obowiązującym od dn. 25 maja 2018 r.)

DZIAŁANIE 12:

PODSUMOWANIE I EWALUACJA

Czas trwania: **30 + 30 minut**

Podział grupy: Forum;

Opis działania:

1. Podsumowanie warsztatów przez prowadzących.
2. Zaprezentowanie wniosków / wrażeń / uwag przez uczestników
(runda kończąca)

Twój styl rozwiązywania konfliktów według Thomasa Kilmana

Zaznacz to zdanie które najbardziej do Ciebie pasuje. Pytania są tak skonstruowane aby w zmienionej formie dopytywać czasami o te same treści. Sugeruje się odpowiedź intuicyjną bez analizy czy pytania się powtarzają, lub są sensowne. Zaufajmy autorowi.

1.	A. Są przypadki kiedy pozwalam innym wziąć odpowiedzialność za rozwiązanie problemu.
	B. Zamiast negocjować zagadnienia sporne, próbuję podkreślić zagadnienia w których się zgadzamy.
2.	A. Próbuję znaleźć rozwiązanie kompromisowe.
	B. Próbuję rozważyć wszystkie wątpliwości obu stron.
3.	A. Zazwyczaj twardo dążę do realizacji wyznaczonych celów.
	B. Mógłbym spróbować uspokoić odczucia innych i zachować nasze stosunki.
4.	A. Próbuję znaleźć rozwiązanie kompromisowe.
	B. Czasami poświęcam własne życzenia dla życzeń innej osoby.
5.	A. Stale szukam pomocy innych przy wypracowaniu rozwiązania.
	B. Próbuję robić to co jest konieczne aby uniknąć niepotrzebnych napięć.
6.	A. Próbuję unikać stwarzania sobie nieprzyjemności.
	B. Próbuję wygrać swoją pozycję.
7.	A. Próbuję odłożyć problem do chwili kiedy mam trochę czasu na przemyślenie go.
	B. Rezygnuję z pewnych punktów w zamian za inne.
8.	A. Zazwyczaj twardo dążę do realizacji swych celów.
	B. Próbuję natychmiast wyjawić wszystkie zastrzeżenia i problemy.

9.	A. Uważam że różnice nie zawsze są warte martwienia się o nie.
	B. Wkładam trochę wysiłku w osiągnięcie swojego celu.
10.	A. Twardo dążą do realizacji swych celów.
	B. Próbuję znaleźć rozwiązanie kompromisowe.
11.	A. Próbuję natychmiast wyjawić wszystkie zastrzeżenia i problemy.
	B. Mógłbym spróbować uspokoić odczucia innych i zachować nasze stosunki.
12.	A. Czasem unikam zajmowania stanowiska, które powodowałyby kontrowersje.
	B. Pozwolę mu utrzymać kilka jego punktów jeśli on pozwoli mi utrzymać kilka moich.
13.	A. Proponuję rozwiązanie pośrednie.
	B. Obstawę przy realizacji swoich punktów.
14.	A. Przedstawiam mu swoje poglądy i pytam o jego.
	B. Próbuję wykazać mu logiczność i korzyści mojego stanowiska
15.	A. Mógłbym spróbować uspokoić odczucia innych i zachować nasze stosunki.
	B. Próbuję robić to co jest konieczne aby uniknąć napięć.
16.	A. Próbuję nie ranić uczuć innej osoby.
	B. Próbuję przekonać inną osobę o zaletach mojego stanowiska .
17.	A. Zazwyczaj twardo dążę do realizacji swych celów.
	B. Próbuję robić to, co jest konieczne aby uniknąć niepotrzebnych napięć.

18.	A. Jeżeli uszczęśliwi to drugą osobę, mogę pozwolić jej na zachowanie swych poglądów.
	B. Pozwolę mu utrzymać kilka jego punktów jeśli on pozwoli mi utrzymać kilka moich.
19.	A. Próbuję natychmiast wyjawid wszystkie zastrzeżenia i problemy.
	B. Próbuję odłożyć problem do chwili kiedy mam trochę czasu na przemyślenie go.
20.	A. Próbuję natychmiast zniwelować różnice naszych stanowisk.
	B. Próbuję znaleźć uczciwą kombinację zysków i strat dla nas obu.
21.	A. W nadchodzących negocjacjach spróbuję zwracać uwagę na życzenia drugiej osoby.
	B. Zawsze skłaniam się ku bezpośredniemu przedyskutowaniu problemu.
22.	A. Próbuję znaleźć stanowisko pośrednie między jego a moim.
	B. Domagam się uznania swoich życzeń.
23.	A. Bardzo często staram się zaspokoić wszystkie nasze życzenia.
	B. Są przypadki kiedy pozwalam innym wziąć odpowiedzialność za rozwiązanie problemu.
24.	A. Jeżeli stanowisko drugiego wydaje się być dla niego bardzo ważne, spróbowałbym wyjść naprzeciw jego życzeniom.
	B. Próbuję zmusić go do rozwiązania kompromisowego.
25.	A. Próbuję wykazać logiczne korzyści mojego postępowania.
	B. W nadchodzących negocjacjach spróbuję zwracać uwagę na życzenia drugiej strony.

26.	A. Proponuję rozwiązanie pośrednie.
	B. Prawie zawsze staram się zaspokoić wszystkie nasze życzenia.
27.	A. Czasem unikam zajmowania stanowiska, które powodowałoby kontrowersje.
	B. Jeżeli uszczęśliwi to drugą osobę, mogę pozwolić jej na zachowanie swych poglądów.
28.	A. Zazwyczaj twardo dążę do realizacji swych celów.
	B. Zazwyczaj szukam pomocy innych przy wypracowywaniu rozwiązania.
29.	A. Proponuję rozwiązanie pośrednie.
	B. Uważam, że różnice nie zawsze są warte martwienia się o nie.
30.	A. Próbuję nie ranić uczuć innej osoby.
	B. Zawsze dzielę się problemem z inną osobą, abyśmy mogli go razem rozwiązać.

Uczestnicy zajęć sumują zaznaczone kółkiem zdania odpowiednio do podanego klucza.

Unikanie	Dostosowywanie się	Kompromis	Rywalizacja	Współdziałanie
4b	4a	7a	1a	1b
5b	5a	8b	2b	2a
6b	6a	9a	3a	3b
10a	13b	10b	7b	22a
11b	14a	11a	8a	23b
12a	15b	12b	9b	24a
19a	16b	16a	13a	25a
20b	17a	17b	14b	26a
21a	18b	18a	15a	27a
22b	28a	25b	19b	28b
23a	29b	26b	20a	29a
24b	30a	27b	21b	30b
Suma	Suma	Suma	Suma	Suma

Suma zaznaczeń

0 - 1 /- bardzo rzadki

2 - 4 /- rzadki

5 - 7 /- średni

8 - 10 /- częsty

11 - 12 /- bardzo częsty

1. Rywalizacja (narzucanie)

Masz przekonanie, że dobrze jest używać siłę perswazji i autorytetu, przekonywać innych do swojego zdania? Chcesz szybko rozwiązywać konflikty? Większe kompetencje i racja są powiązane dla Ciebie z pewnego rodzaju statusem. Chcesz szybko osiągać swoje cele, (potem ew. zajmujesz się relacjami) ale przecież zwykle masz i tak najlepsze pomysły.

Brzmi znajomo?

- „Pojedziemy w góry i już! To najlepszy sposób na odpoczynek i nasza rodzina jeździ tam od lat!”.

Kiedy dobrze jest stosować to podejście?

- Kiedy liczy się szybkie, zdecydowane działanie – np. w sytuacji krytycznej.
- W ważnych kwestiach, kiedy trzeba podjąć niepopularne decyzje – np. obniżkę kosztów.
- W kwestiach najistotniejszych dla sukcesu zespołu, rodziny, organizacji, kiedy wiadomo, że ma się rację.
- By przeciwstawić się tym, którzy wykorzystują walkę do przeforsowania swoich interesów.

2. Współpraca (rozwiązanie sporu)

To podejście jest Ci bliskie, jeśli uważasz, że różnice mogą być rozwiązane a nawet wzmocnić relację, jeśli odkryjemy, co tak naprawdę jest źródłem

konfliktu. Postawa wygrana-wygrana sprawia, że szukamy nowych, kreatywnych rozwiązań.

Brzmi znajomo?

- „Chcę jechać nad morze, bo to miejsce kojarzy mi się z naszymi pierwszymi wakacjami i chcę spędzić leniwy weekend a nie zmęczyć się w górach”
- „A ja chcę móc decydować o naszych sprawach, bo ostatnie decyzje na temat urlopu były Twoje”
- „To gdzie jeszcze odpoczniesz?”
- „Jakie miejsce miło Ci się kojarzy?”
- „Podam Ci trzy możliwości i coś z nich wybierzesz, zgoda?”

Kiedy dobrze jest stosować to podejście?

- Jak najczęściej!
- Kiedy potrzeby obu stron są zbyt ważne, aby zadowolić się tylko kompromisem.
- Gdy chcemy zbudować zaangażowanie poprzez osiągnięcie porozumienia.
- Gdy chcemy wziąć pod uwagę potrzeby i uczucia obu stron.
- Ważne, by stosować różne style elastycznie w zależności od wagi problemu.

3. Kompromis (dzielenie się)

„Obie strony muszą się dostosować i coś stracić, żeby coś zyskać”. „Trzeba się spotkać w połowie drogi”. „Nie jest możliwe, żeby każdy był zadowolony”.

Jeśli te zdania są Ci bliskie, mogą wskazywać na styl kompromisowy, nawet jeśli czasami wygląda tak:

Ty chcesz jechać w góry a ja nad morze, nie możemy się zgodzić, to jedźmy nad jezioro (oboje za nim nie przepadamy, ale to przecież kompromis, nikt nie wygrał)

Kiedy dobrze jest stosować to podejście?

- Gdy cele są ważne, ale niewarte walki za wszelką cenę.
- Kiedy obie strony mają ważne racje, ale rozwiązania wzajemnie się wykluczają.
- Kiedy chcesz osiągnąć tymczasowe ustalenia w złożonych problemach.
- Pod presją czasu.
- Kiedy współpraca lub rywalizacja nie przynoszą powodzenia.

4. Unikanie (wycofanie się)

Jeśli w odpowiedzi na konflikt często udajesz, że sprawy nie ma lub krótko ucinasz dyskusje na dany temat, nie poświęcasz mu czasu, puszczasz uwagi mimo uszu, może to oznaczać, że preferujesz ten styl. Wybieramy ten styl częściej, jeśli widzimy konflikt jako nierozwiązywalny. Ale używanie go zbyt często, może prowadzić do poczucia braku wpływu, beznadziei.

Brzmi znajomo?

- „Wolę jechać nad morze, ale lepiej nie zaczynać kłótni, to ma być miły urlop.”

Kiedy dobrze jest stosować to podejście?

- Kiedy sprawa jest banalna lub kiedy inne sprawy są o wiele ważniejsze.
- Kiedy rzeczywiście nie ma szans na spełnienie swoich wymagań.
- Kiedy potencjalne problemy w rozwiązaniu konfliktu mają większe znaczenie niż korzyści z jego rozwiązania.
- Na chwilę, kiedy trzeba pozwolić sobie i innym uspokoić się i odzyskać perspektywę.
- Kiedy konflikt dotyczy innych osób i dobrze sobie radzą z jego rozwiązaniem (albo może to być dla nich uczące np. przełożony nie od razu „ratuje” zespół, albo rodzic nie rozwiązuje sporu za swoje dzieci ale pozwala na twórczą różnicę zdań).

5. Dostosowywanie się (zaspokajanie potrzeb innych)

Jeśli nie lubisz, gdy różnice między ludźmi wpływają na ich relacje możesz częściej poświęcać swoje potrzeby dla zgody ogółu. Wolisz ignorować różnice niż zaryzykować zderzenie się opinii. Może to być związane z Twoją potrzebą akceptacji przez innych, ale prowadzić też może do Twojej frustracji albo bycia wykorzystywanym przez innych.

Brzmi znajomo?

- „Jeśli chcesz, pojedziemy w góry”.

Kiedy dobrze jest stosować to podejście?

- Kiedy chcesz wysłuchać kogoś, nauczyć się czegoś i wykazać się rozsądkiem.

- Kiedy jakieś sprawy są o wiele ważniejsze dla innych niż dla ciebie, po prostu nie zależy Ci aż tak bardzo.
- Aby zadowolić innych i podtrzymać współpracę.
- Kiedy szczególne znaczenie ma harmonia i stabilizacja sytuacji.

NOTATKI

„TŁUMACZ/ADWOKAT SPOŁECZNY – ASYSTENT OSOBY z ASD”

AUTOR INNOWACJI:

Fundacja Aktywnych FURIA, 63-004 Tulce, ul. Narcyzowa 7
fundacja-furia.pl

PARTNERZY:

fundacja-fiona.org.pl

amu.edu.pl/studenci/studenci-z-niepełnosprawnościami

OPRAWA GRAFICZNA:

Spółdzielnia Socjalna FURIA, spoldzielnia-furia.pl

INKUBATOR:

Samorząd Województwa Wielkopolskiego – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Poznaniu – Lider, Partnerzy: Miasto Poznań, Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe.

PARTNERZY:

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Poznaniu
61-731 Poznań, ul. F. Nowowiejskiego 11

Miasto Poznań
61-841 Poznań, Pl. Kolegiacki 17

Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe
afiliowane przy Instytucie Chemii Bioorganicznej PAN
61-139 Poznań, ul. Jana Pawła II 10

Innowacja społeczna powstała w ramach realizacji projektu „Przepis na wielkopolską innowację społeczną – usługi opiekuńcze dla osób zależnych” współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego – Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020.

Fundacja Aktywnych FURIA

NIEBIESKA-FALA

to serwis
informacyjno-publicystyczny działający
przy Fundacji Aktywnych FURIA,
który powstał z inicjatywy
młodych, wykształconych i aktywnych zawodowo
wolontariuszy FA FURIA, będących także
zdiagnozowanymi osobami z ASD.

Celem działalności Niebieskiej-Fali jest:
dostarczanie kompleksowej informacji na temat oferty
organizacji pozarządowych oraz instytucji pomocowych
dla osób z ASD i ich rodzin
oraz zagranicznych doniesień dotyczących ASD.

Naszą misją jest budowanie wizerunku osób ze spektrum
jako aktywnych, zdolnych do zdobycia wykształcenia
oraz podjęcia zatrudnienia
dostosowanego do ich potencjału i potrzeb ludzi.

Świadomi odrębności każdej z osób z ASD,
pragniemy nawiązywać kontakt z osobami z ASD,
aby dzielić się z nimi swoimi doświadczeniami
i wspierać ich w trudnych momentach.

Chcemy też pomagać rodzicom osób z ASD,
by zrozumieli wyzwania, przed jakimi mogą stanąć
ich dzieci z ASD i dać im nadzieję na odnalezienie
swojego miejsca w społeczeństwie.

Nasz projekt dedykujemy również wszystkim
zainteresowanym, aby móc przyczynić się
do wzrostu świadomości społecznej na temat autyzmu
i poszerzać horyzonty społeczeństwa.

Jesteśmy otwarci na nadsyłane teksty, pytania
i sugestie - we wszystkich sprawach prosimy o kontakt:

niebieska-fala@fundacja-furia.pl